

LITTERATUR

NYORTODOX HISTORIESKRIVNING OM »NORDENS ENHET»

Av rektor GEORG LANDBERG, Uppsala

Hösten 1938 utkom ett jättearbete i tre band om »Nordens Enhed gennem Tiderne», d. v. s. en skildring av Nordens historia ur enhets-synpunkt från Rolf Krake till det nordiska statsministermötet i Köpenhamn i dec. 1934.¹ Författaren, anställd i Valutakontoret i den danska huvudstaden, jurist och nationalekonom, har uppenbarligen sommaren 1934 under intrycket av Röhmska kraschen i Tyskland, Dolfuss mord och andra uppskakande händelser ägnade att markera den tyska nazismens expansiva tendenser gripits av en sorts »nordisk väckelse», som ytterligare uppmammats av de nordiska utrikes- och statsministrarnas möten hösten 1934 och samtida försök att genom statliga delegationer främja det ekonomiska samarbetet i Norden. (Jfr kapitlet »Nordens Sommer» III s. 513 ff.) Väckelsen har tydligen varit av mycket djupgående natur. Författaren talar om, att det är denna märkliga sommar som en verklig »nordisk fædrelandsfølelse» utvecklar sig, och han citerar en dansk resenär, Thomas Olesen Løkken, vilken 1934 tycks ha gjort sig skyldig till följande utgjutelse: Et er sikkert, det jævne Folk rundt de to skandinaviske Indhave er *ét Folk*: Norske Jyder, svenske Jyder, danske Jyder. De vil blive Grundstammen i det nye folkelige Arbejde for at skabe et enigt og stærkt Norden.

I denna situation har Henning Nielsen känt sig manad att skriva Nordens historia med syftemålet att låta alla skandinavistiska strävanden i det förgångna bli en stimulans för fortsatta, mera målmedvetna och energiska ansträngningar samtidigt som missgrepp och försuttna tillfällen — t. ex. när svenskarna gjorde Bernadotte i stället för Fredrik VI till svensk tronföljare — skola bli lika många lärdomar för dem, som nu gripa verket an. Nordens historia står, menar förf., nu vid en vändpunkt. Nödvändigheten är över oss, och det gäller snart att välja mellan Tyskland och Norden — det är den mer eller mindre klart utsagda tendensen i verket, som skrivits med en »klinisk methode», enligt uppgift egentligen använd inom rättsvetenskapen men nu tillämpad på historieskrivningen. Historikerna själva ha endast till uppgift att leverera själva stoffet, helt okommenterat; det blir sedan de insiktsfulla och i tingens djupare mening insatta juristerna och nationalekonomerna, som ha att analysera historien.

¹ *Henning Nielsen*, Nordens Enhed gennem Tiderne, I—III, 415 + 474 + 590 sidor. Köpenhamn 1938.

påvisa — jag höll på att säga *dess* brister, svagheter och missgrepp samt anvisa medel att åstadkomma en bättre sakernas ordning (se inledningskapitlet del I).

Nielsen anser, att med 1934 »Vejen tilbage til Kalmar»(!) var be-
trädd och att man nu närmast grep tillbaka till Johan Gyllenstiernas
och Jens Juels politisk-ekonomiska förbund 1679—1680. (Jfr ock I
s. 223 rad 1—4 nedifrån: Gyllenstierna 1679—Sandler 1934!) Han själv
är den som litterärt och historiemässigt har kallelsen att gripa hän-
delsernas roder och göra sitt till att det icke denna gång skall gå
som tidigare och så att skandinavismen löper ut i misslyckanden.
Samtidigt som han sålunda ständigt och jämt predikar aktivitet,
vilja till nordiskt ekonomiskt och politiskt samgående, resolut mål-
medvetenhet och kraft att hugga av den gordiska knuten, är han
bergfast övertygad om att den nordiska tankens seger a priori är
given. Man skulle kunna säga, att mannen är besatt av »Nordens
ande», som enligt hans mening osvikligt realiserar sig själv. Och det
ligger något av Hegelsk-Marxistisk dubbelhet i hans ständigt och
jämt upprepade krav på aktivitet å ena sidan, hans trosvissa för-
litande på utvecklingen själv å den andra sidan. Han studerar med
förkärlek den vittutgrenade samverkan mellan olika näringsgrenars
och vetenskapers företrädare, som framför allt i modern tid utveck-
lats i Norden, och fastslår: »*Som en Nation* bindes vi allerede sammen
ved Sammenslutningen Led for Led, Organisation for Organisation,
Fag for Fag, Branche for Branche — her i Norden» (III s. 586).

Svårigheter och problem saknar förf. visst inte blick för. Men allt
dylikt kallas genomgående, karakteristiskt nog, för »hemningar».
Främst bland dessa stå skandinavisternas egen skepticism och feghet
samt utlandets intriger och överhuvud taget »den udadglidende ten-
dens», d. v. s. helt enkelt den omständigheten att Norden inte är en
enhet utan ett led i europeiskt kultursammanhang och världspolitik.
Allt detta är dock till för att övervinnas. Ser man blott klart och
har det rätta modet, skall det gå som en dans att förverkliga idealet,
ett starkt Norden, inflytelserikt och framgångsrikt inom världs-
ekonomien.

De enda verkliga svårigheter Nielsen vill medgiva — han tvingas
bekänna kort härvidlag i slutet av tredje bandet — är hur det skall
förfaras med Finland, Island och Sønderjylland. Om dem »maa vi
klare os, og klare os i Tide» (III s. 584). Men — och här kommer ett
trosvishetens karakteristikon — dessa problem äro »sekundære i
Forhold til Hovedsagen, men — tillige overordentlig farlige Anstød-
stene for selve Hovedsagen: Nordens Enhed». Man frågar: hur kan
dessa frågor vara sekundära, *när* de äro de allra farligaste stöte-
stenar för Nordens enhet?

Hälften av band II och band III upptagas av vidlyftiga registre-
ringar av skilda former för nordiskt samarbete från 1880-talet och
framåt liksom av långa referat ur den mer eller mindre officiella
diskussionen om tullunion eller andra former för statligt organiserat
ekonomiskt samarbete. Givetvis saknar detta material ingalunda in-

Litteratur

tesse. Förf. är uppenbarligen också sakkunnig på det aktuella ekonomiska området, och även om hans framställning är ensidig och dogmatisk, kommer säkerligen det med allra största energi samlade stoffet att kunna göra nytta för en kommande forskning, d. v. s. nytta såsom ledtråd för uppsökande av broschyrer, tidningsartiklar etc. Författarens försök att periodisera den nyare skandinavismen och urskilja vissa vågdalar och vågberg i rörelsen har troligen också åtskilligt i sig. Överhuvud taget har förf. i det hela, när det gäller nutiden och de närmaste mansåldrarna, på något sätt större objektivitet, större förmåga att se skandinavismens relationer och villkor än när det gäller äldre tider. Saken bottnar väl helt enkelt däri, att han icke kan göra sig blind för uppenbara sammanhang i sin egen synkrets.

När det åter gäller de rent historiska partierna är förf. ofta rent befängd i synpunkter och tillvägagångssätt. Det är ett mildt uttryck, om man säger, att han lägger i dagen en upprörande grad av dilettantism. Bara den saken att omedelbart återföra 1934 års händelser på Johan Gyllenstierna och tala om vägen »tillbaka till Kalmar» röjer ett ohistoriskt betraktelsesätt, som får de märkligaste uttryck särskilt i del I, säkerligen det egendomligaste historiska arbete, som kommit ut i Norden på mycket länge.

Förf. må ju gärna ta vilken ställning han önskar i den aktuella nordiska frågan, och ingen torde vilja förneka betydelsen och önskvärldheten av nordiskt samarbete, andligt och materiellt. Men det är icke begripligt, varför ett bestämt och positivt ställningstagande i våra dagars nordiska fråga skall behöva inverka på vår bedömning av t. ex. 1600-talet. Förf. har — tydligen just under sitt entusiastiska och uppoffrande arbete på sitt verk — fått i sina händer ett av undertecknad 1935 utgivet arbete om Johan Gyllenstiernas nordiska förbundspolitik 1679. Han har därvid gripits av fullständig panik inför den bild av denne skandinavismens traditionelle heros, som jag ansett mig kunna teckna på grundval av vissa faktiskt bevisbara strävanden från Gyllenstiernas sida att efter Lundaförbundets avslutande föra danskarna bakom ljuset. Utan att känna den förskräcklige svenske historikerns föregående eller hans nuvarande tänkesätt har Nielsen fogat in denne i raden av dem som utifrån »det snævert nationale danske eller svenske Standpunkt» ända från 1600-talet överfallit och som landsförrädare kalfatrat dem som arbeta för nordisk gemenskap från Hannibal Sehlsted till C. F. Tietgen (I s. 205). Säkerligen kommer Nielsen att även i detta inlägg, om det faller under hans ögon, se det definitiva beviset på undertecknads trångt nationalistiska åskådning(!). Redan detta bevisliga felgrepp i slutsatserna har ju sitt lilla intresse! Men viktigare ur rent historisk synpunkt är, att Nielsen överhuvud taget icke ansett sig behöva taga upp till behandling de nyaste rönen om det centrala problem, som var Lundaförbundets främsta stötesten, nämligen den Holstein-Gottorpska frågan. Han säger kort och gott, att svenskarna gåvo upp den gottorpske hertigens sak, att »en avgørende Anstødssten» därmed var avlägsnad

och att frågan överhuvud taget var helt och hållet av sekundär betydelse (s. 243, 248). Återigen en avgörande stötesten som är helt och hållet sekundär! Ingenting hindrar förf. från att tre (3) sidor längre fram lugnt konstatera att frågan icke var löst »paa en Maade, der virkelig opløste Modsætningerne» (s. 251, 258).

Det kan icke vara skäl i att här upptaga utrymme med en större exemplifiering av den mångfald av motsägelser, anakronismer och andra orimligheter, som upptager en god del av band I i Nielsens verk, det parti jag mera i detalj granskat utifrån någon kännedom om 1500- och 1600-talens nordiska politik. Må det vara nog att meddela, att Nielsen icke anser »nogen som helst rimelig Motivering» (s. 153) föreligga vare sig för nordiska sjuårskriget eller Kalmarkriget i den av samtiden angivna handelspolitiska rivaliteten i Finnmarken eller Balticum. Däremot menar han, att ett direkt erövrings-syfte från dansk sida förelåg 1611 och att däri kunde ligga något rimligt, då det dock syftade till Nordens enhet. När det åter gäller nordiska sjuårskriget (s. 137) var erövringstanken från Fredrik II endast halvgången; »infiltreret med uvedkommende Motiver». Kriget var »planløst fattet, planløst begynt, planløst og slapt ført». »Men vad kunde man vente sig af de to Konger? Frederik II, drikfældig, opfarende, brutal, selvovervurderende, sluttelig død af Drik, Erik XIV luneful, lidenskabelig, forføngelig, misstænksom, sluttelig sindsyg.»

Med dylik historisk argumentation kommer man ungefär vart som helst. Det är f. ö. egendomligt, att när Nielsen överhuvud taget anser ren erövringspolitik, vare sig den kommer från Christian IV eller Karl X Gustaf, som legitim skandinavism, han skall ha så svårt att fatta, att en Gyllenstierna på diplomatisk väg genom att binda Danmark vid det mäktigare Sverige i grunden arbetat på samma sak och att sålunda hans bristande solidaritet gentemot Danmark i *förbundet* 1679 ingalunda utesluter ett slags skandinavism som personlig övertygelse och nordisk enhet som ett slutmål. Förr liksom nu fanns det givetvis en massa »reale Forhold» (jfr Nielsen I s. 211) av strategisk, politisk, geografisk och ekonomisk natur, som uppfordrade till samma politik från de nordiska rikena, hur än sedan detta samgående skulle realiserats — genom erövring, genom ett statsförbund eller en förbundsstat, genom diplomatisk behärskning av den ena parten eller genom mer eller mindre fri samverkan mellan likar. Härvidlag flyta gränserna, och något sinne för relativiteter och nyanser får man väl ändå fordra, vare sig det gäller historia eller aktuell politik.

Typiskt för den förenkling i synpunkter, som utmärker Nielsen, är det förhållandet, att han vid behandling av Gyllenstiernas kretsande år 1674 om möjligheten att uppgiva Sveriges besittningar i Tyskland för att undvika krigsutbrott, blir helt förtjust och utropar »Væk med dem!» Sveriges »infiltration» i Balticum och Tyskland under stormaktstiden är Nielsen en nagel i ögat såsom ett hinder för en rent nordisk politik (I s. 178). Nielsen saknar genomgående

Litteratur

blick för att även hinder för nordiskt samgående måste karakteriseras som »reale Forhold». Problemet blir alltså i grund och botten aldrig problem för honom. Allt ses ur »klinisk» synpunkt: forna tidens missgrepp och svagheter måste undanrödjas.

Man må nu icke tro, att *allt* i Nielsens arbete del I är av den natur som här antytts. Förf:s trägna arbete och intensiva intresse har gjort, att han också då och då kunnat göra rimliga och riktiga iakttagelser. Då han icke är förbittrad, kan han referera sina förlagor riktigt bra, och hans strävan att jämföra och sammanställa former för nordisk diplomati och samverkan under skilda tider har ibland fått befogade uttryck. Behovet att se allt ur kontinuitetens synpunkt är ju också historiskt i hög grad berättigat. Men därvidlag är dock icke denne förf. den banbrytare han menar sig vara. — Han är ett slags blodfull intelligens men saknar balans och historiskt omdöme liksom källkritisk skolning. Man kan t. ex. icke utan ett visst vemod studera hans franka, generella slutsatser om internordiska handelsförhållanden under förra hälften av 1600-talet på grundval av ett så smalt material som fredsförhandlingarna i Knäred och Brömsebro! En akademisk lärare kan här omöjligen undgå att dra sig till minnes vissa proseminarieövningar med nybörjare på den historiska vädjebanan.

Överhuvud taget vore Nielsens historieskrivning som sådan icke värd den uppmärksamhet, som här ägnats den, om den icke framträdde med så stora anspråk som den gör, och om den icke vore ett led i en viktig aktuell strävan. Den rekommenderas redan till studiecirklar och har tydligen på sina håll uppfattats som ett välkommet tillskott till Norden-vänlig upplysningslitteratur troligen utan att vederbörande gjort sig mödan att i verklig mening ta del av de digra volymerna.

Tiden rider fort. Det är möjligt, att innan detta hinner i tryck, Nielsen får rätt *sätillvida*, att »nödvändigheten är över oss». Men det kan aldrig vara sunt att besinningslöst propagera ett uppgivande eller försvagande av svensk nationalitet (resp. dansk eller norsk), innan man skönjer någon som helst hållbar, vare sig nordisk eller internationell enhetslinje att följa. Tappar man sinnet för det nordiska problemets svårighet, och uppfattar man all betänksamhet inför en *radikal* nordisk sammanslutningspolitik som dårskap, klenmod och kortsynthet, då är man icke kallad att vara profet i denna tid. Och dogmatisk historieförfalskning — den må ha vilken hypermodern metodisk förklädning som helst — kan aldrig gagna Nordens sak. Verkets publicering torde, just ur nordisk synpunkt, snarast vara att beklaga, trots det brinnande intresse för nordisk samkänsla och trots den obestriddliga idealitet, varom förf:s hela framträdande bär vittne.